

Habermascı Kamusal Alan Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler

*

Şenay Eray
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Öz

Toplumsal hareketler, 20. yüzyılım sonlarında dünya çapındaki dönüşümle beraber hem aktör hem de yöntem olarak değişikliğe uğramıştır. Bu dönüşüm temelde “kamusal alan”daki değişiklik ile beraber gerçekleşmiştir. Çalışmada, kamusal alan ve toplumsal hareketlerdeki mevcut dönüşümlerin karşılıklı ilişkisine Habermascı bir kamusal alan modeli içerisinde bakılmıştır. Habermascı kamusal alan yaklaşımına göre toplum içerisindeki çatışma, dönüşen kamusal alanla beraber “sistem” ve “yaşam dünyası” arasındaki birleşim noktalarında gerçekleşmeye başlamıştır. Yaşam dünyası ve kamusal alandaki bu dönüşüm ise tartışma yöntemini, müzakere biçimini ve muhakeme öbeklerini değiştirerek var olan toplumsal hareket öznelerinin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Ve bu yeni özne grupları da “yeni toplumsal hareketlerin” kurucu aktörleri rolünü üstlenmiştir. Habermascı bir modelde, kamuoyu, kamusal alan, devlet ve özel alan arasındaki ilişkiler ve aynı zamanda sistem ve yaşam dünyası arasında karşılıklı ilişki ağları dönüşüme uğramıştır; bu ise toplumsal hareketlerin çekirdeklerini yeniden biçimlendirmiştir. Toplumsal hareketlerin hem özneleri hem de konuları değişmiştir. Yeni hareketler artık sadece kamusal alan içerisinde sınırlı kalmayıp; sistem ve yaşam dünyası arasındaki temas bölgesine tekabül eden noktalara yayılmıştır. Toplumsal hareketlerin vücut bulduğu sermaye-işçi sınıfı arasındaki savaşım da ekonomik temelden kültür, kimlik ve yaşam tarzı etrafında oluşan “özgürlükçü” ve “direnc-geri çekilme” gizil güçleri çekirdeğinde oluşan eylemlere ve sözel birlikteliklere dönüşmüştür. Var olan bu gizil güçler temelinde oluşan yeni toplumsal eylemler ise diğer taraftan kamusal alan ve kamuoyunda tekrar bir değişikliğe yol açmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Yeni toplumsal hareketler, Kamusal alan, Kamuoyu, Müzakereci demokrasi

New Social Movements in the Context of the Public Sphere in Habermas

*

Şenay Eray
University of Afyon Kocatepe

Abstract

During the last couple of decades of the 20th century, social movements are under a great transformation in terms of their actors and action patterns in parallel with the globalizing world. This change has reflected the historically corresponding transformation of the public sphere. In this essay, the relation between the recent transformation of public sphere and social movements within the Habermasian public sphere model is investigated. According to Habermasian public sphere approach, the conflicts in society has appeared at the points of the seam between "system" and "life-world" through the transforming public sphere. The transformation of life-world and public sphere caused to re-shaped of social movement agencies as changing the discussion methods, negotiation styles, and reasoning groups. Hence, this new agent groups take role of the founders of "new social movements". In Habermasian approach, the relation between public opinion-public sphere- state- private sphere and the relation networks between system- life world has been transformed. This transformation has re-shaped the nucleus of social movements. Not only agents but also the subjects of social movements has changed. New social movements are no longer restricted within the public sphere, but they overspread to the points of the seam between "system" and "life-world". The conflict between the capital-labor class leading social movements has changed from economic reasons to actions and discursive groups appearing around the identity and life-style within the "emancipatory" or the "resistance- withdrawal" potentials. The new social movements holding these potentials also cause a new transformation in public sphere and public opinion.

Keywords: New social movements, Public sphere, Public opinion, Deliberative democracy

Giriş

1980'ler dünya çapında hızlı bir dönüşüme işaret ediyordu. Toplumsal ve ekonomik parametrelerin pek çoğunun yeni baştan şekillendiği bir dönüşüm aralığıydı bu. Toplumsal dönüşüm esnasında toplumsal eylemlerin de niteliğinin değiştiği gözlemlenmekteydi. Bu ortaya çıkan "yeni toplumsal hareketler"i dönüştüren unsurlar nelerdi acaba? Ve onları "eski"den ayıran ölçütler hangileriydi? Çalışmaya bu sorular sorularak başlandı ve Habermascı bir açıklama ile sorulara cevap verilmeye çalışıldı. Habermascı bir açıdan "yeni toplumsal hareketler" in oluş ve ortaya çıkış nüveleri ise yine Habermascı bir "kamusal alan" içerisinde saklı idi. Bu çalışma içerisinde Habermascı bir "kamusal alan" bağlamında "yeni toplumsal hareketler" anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu nedenle öncelikle, Habermas'ın "kamusal alan"ı belirlenecek ve daha sonra dönüşen kamusal alanın toplumsal hareketleri nasıl değiştirdiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Kamusal Alan Tartışması

Avrupa'da 1960'lı yıllarla birlikte kamusal alan kavramı ilk kez Habermas tarafından "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü: Burjuva Toplumunun Bir Kategorisi Üzerine Araştırmalar" kitabı ile üzerinde ciddi akademik tartışmalar yapılan bir kavram olarak ele alınmaya başlanmıştır. Fakat terimin ilk kullanımı tarihsel olarak çok daha önceki yıllara dayanmaktadır. "Kamusal Alan" kavramı ilk kez 18.yy.da sosyal bilimciler tarafından literatüre dahil edilmiş bir kavramdır (Habermas, 1995, s.62). Tarih içerisinde farklı toplumsal olaylardan ve değişik doktrinlerden etkilenerek formunu değiştirmiştir.

Kamusal alan tartışması Benhabib'e göre üç ana model üzerinden gitmektedir. İlki, Arendt'in, seçkinliğin ve politik büyüklüğün ortaya çıktığı paylaşıldığı "agnostik-birleşimsel kamu modeli"; ikincisi "liberal kamu alanı modeli", bu model kamu aklının özgürlüğünden hareket ederek, liberal demokratik bir toplumda var olan kurumların kamuya karşı sorumlu olduğu bir modeldir. Üçüncü model ise, Habermas'ın oluşturduğu "iletişimsel kamu modeli"dir. Seyla Benhabib, çalışmanın ana konusunu olan Habermascı modeli, demokratik bir şekilde genel toplumsal normlardan etkilenen bireylere, bu normlar üzerinde söz söyleme hakkı tanıyan ve bu normların oluşturulup değiştirilmesinde söz söyleme hakkı veren prosedürler bütünü ve bu bütünü yaratma süreci

olarak değerlendirmektedir (Benhabib, 1996, s.241-251). Çalışma içinde de bu üç kamusal alan modelinden Habermas'ın "iletişimsel kamu modeli" ele alınarak yeni toplumsal hareketler değerlendirilmektedir.

2. Habermas'ın "İletişimsel Kamusal Alan" Modeli

Habermascı analizde bir "üst-yapı" çalışması içerisinde incelenen kamusal alan, burjuva kamusal alanın doğuşunun kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi bağlamında çözümlenmiştir (Timur; 2008, ss.41-42). Habermas, "kamusal alan" kavramı ile toplumsal yaşamın bir parçasını tanımlamaktadır. Ona göre kamusal alan, "özel şahısların kendilerini ilgilendiren bir konu etrafında ortak akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içerisine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaat ve kamuoyunu oluşturdukları araç süreç ve mekânların tanımlandığı hayat alanıdır" (Habermas, 1997, s.155). Bu alan tüm vatandaşlara açıktır ve geçişe müsaittir. Habermas'a göre kamusal alan özel vatandaşların birbiri ile "iletişim" sayesinde yarattıkları kamu organları tarafından oluşur. Habermas'ın kamusal alanı içerisinde bireyler, ne özel alanın üyeleri gibi ne de devlet bürokrasisinin üyeleri gibi davranabilirler. Bu alan bireylerin ortak mevzularını müzakere ettikleri bir alan olarak tanımlanmaktadır (Fraser; 1990, s.57).

Habermascı kamusal alanın Özbek'e (2004, s.40-41) göre ikili bir anlam boyutu bulunmaktadır. Birinci yönü, kamusal alanın mekânsal bir kavram oluşudur. Öyle ki, fikirleri, düşüncelerin, ifade ve tecrübelerin ortaya çıktığı bunların paylaşılıp müzakere edildiği toplumsal alanları yani kamusal mekânların ortaya çıkardığı anlam muhtevasının kamuoyu, kültür ve tecrübe ile oluşumunu sağlayan ve bunlar vasıtası ile oluşan ulusal, ulus-altı ve ulus-üstü birlikler gibi kolektif gövdeleri tanımlamaktadır. Özbek'e göre kamusal alanın ikinci boyutu ise normatif olup bir ideali belirtiyor olmasıdır. Habermas'ın normatif olan kamusal alanı, etkili iletişim için, demokratik bir sitem için ve siyasal eylemlilik için uygun bir ortam hazırlamaktadır. Bu alan devlet aygıtının meta üretim sürecinin dışında bulunarak yurttaşlara ait bir toplanma yerini oluşturmaktadır. İletişimsel kamusal alan, toplumsal hareketlerin özellikle kendini oluşturmasında önemli bir mekânsallığı ve düşünsel boyutu oluşturmaktadır, çünkü bu alan Habermascı bir düşünüşte eleştirel kamusal tartışma ve anlaşma alanı olarak bir eylem alanıdır (Özbek, 2004, s.24).

2.1. Habermas'ın Kamusal Alan- Devlet- Özel Alan İlişkisi; Kamuoyu ve Kamusal Alan Birlikteliği

Kamusal alan ile kamuoyu ve her ikisi ile de doğrudan bağlantılı kavramlar aşağı yukarı aynı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Varlık gereği birbirine bağlı olan bu kavramların 18. yüzyılda ortaya çıktığını söyleyen Habermas, aynı dönemde çıkmış olmalarını bir rastlantı olarak görmez (Habermas, 1995, s.62-66). Çünkü bu dönemde yani burjuva toplumuna özel olan bu tarihsel dönemde, siyasal erke dair eleştiriler ve kamuda yapılan tartışmalar gelişerek belirli çıkarlar bir araya gelmeye başlamıştır.

Norberto Bobbio, Batı düşüncesinin “en büyük dikotomisi”nin kamusal alan ve özel alan ayrımı üzerine oturmakta olduğunu söylemektedir (Bobbio, 1997, s.46). Habermasçı bir kamusal alan kavramsallaştırması da bu bağlamda yine aynı dikotominin; kamusal alan ve özel alan arasındaki tarihsel ve toplumsal bir ayrım üzerine oturmaktadır (Özbek, 2004, s.47). Özel alandan ayırık tutulan Habermasçı “kamusal alan” kavramı kendi içerisinde de kendi kamuoyunu oluşturmaktadır. “Kamu” otoritesi olarak kabul edilen ve kamusal alanda bulunmayan devlet otoritesi vatandaşların refahını sağlamakla yükümlüdür, bu da kamusal alanın yüklenmiş olduğu eylemlerden kaynaklanır. Bu noktada Habermas'ın “kamuoyu” devreye girmektedir. Kamusal alan, sahip olduğu yasal organlar ile hükümeti kurumlar aracılığı ile etkileyebilme imkânına sahiptir. İşte kamuoyunun da yer bulduğu alan *kontrol ve eleştiri noktası*dır. Kamuoyunun hükümete yönelik gerçekleştirdiği kontrol ve eleştiri “devlet biçiminde örgütlenmiş egemen bir yapı” aracılığı ile vatandaşlar tarafından oluşturulmuş kamu organları eli ile resmi veya gayri-resmi yoldan hayata geçirilir. Yani devlet içerisindeki kamu, kamuoyunun bir taşıyıcısı olarak örgütlenerek, kamusal alanın toplum ile devlet arasında aracılık yapmasını sağlar. Kamuoyunun en önemli ölçütlerinden bazıları da, her türlü yapılan uygulamaların ve bilginin kamuya açık olması gerektiği yani “aleniyet ilkesi” ve bunu düzenleyici yasaların varlığı, yani “anayasal devlet”tir. Böylece devletin etkinliklerinin demokratik kontrol ve eleştirisi olası kılınabilmektedir (Habermas, 1995, s.62-66).

Bu normatif ilkeler liberal kamusal alan içerisinde varlık bulabilmektedir. Habermas'a göre aynı model sosyal refah devleti olarak örgütlenmiş kitle demokrasilerine uygulanamaz. Habermas'ın yaptığı analizde ulaşılmış olduğu tezi Fraser (1990, s.57), geç yirminci yüzyılın refah devleti kitle demokrasisinin başkalaşmış koşulları altında kamusal ala-

nın burjuva ya da liberal modelinin artık mümkün olamayacağını söyleyerek özetlemektedir. Çünkü sosyal refah devleti modeli içerisinde, kendi kendini denetleyen serbest pazar düzeni değişerek bireyleri özel alandaki çıkar çatışmaları kamusal alan içerisine taşımıştır, grup gereksinimleri kendi kendini denetleyen pazardan faydalanamadıkları için devlet tarafından denetlenme eğilimine girilmiştir. Grup çıkarları doğrultusunda dile gelen taleplerin bir arabuluculuğunu yapan kamusal alan Habermas'a göre böyle bir ortamda şiddete dayalı çıkar çatışmalarına sahne olmaya başlayıp bu çatışmaların ve rekabetin bir alanı haline gelir. Dönüşen bu kamusal alanın yasal kuralları da "çatışma halinde ki özel çıkarlara tekabül eder". Yani bu dönemde özel alan ile kamusal alan birbirine geçmiş durumdadır, böylece siyasal otoriteler serbest Pazar üzerinde de bir otorite sahibi olurken, toplumsal örgüt ve erkler de siyasal kamusal alana girerek yeni "siyasal" işlevlere sahip olurlar. Habermas, bu durumu kamusal alanın "yeniden feodalleştirilmesi" olarak adlandırır. Bu bağlamda Habermas sosyal refah devletinin önemli işlevlerinin, siyasal kamusal alan nedeniyle zayıflatıldığını belirtir. Örneğin "kamuya açılma" ilkesi doğrultusunda bakılacak olunursa, Habermas (1995, s.62-66) kurumlara ait kayıtların açık hale getirilmesi, liberal model içerisinde kamu aklına sağduyusuna bırakılması, yasal yargı kurumlarınca belirlenirken, sosyal refah modeli içerisinde "kamuya açma süreci çoğu kez özel çıkarlar tarafından belirlenen politikaların etkisi olmuştur" der. Bu dönem içerisinde beliren kamusal alanın zayıflamasını Habermas, sosyal refah devletindeki temel hak ve özgürlüklerle çelişkili bulmaktadır.

Habermas'a göre devletin meşruluk alanını sağlayan aydınlanmış bir kamuoyunun varlığıdır. Devlet ise kamusal alan ve kamuoyu ile halkla arasındaki iletişimini sağlamaktadır. Kamusal alan devlet baskısından uzak ve ona karşıt olarak dururken, aynı zamanda sermaye egemenliğinden de bağımsız ve karşıttır. Sosyal refah modelinde ise kamusal alan yapısal bir dönüşüm geçirmiştir (Habermas, 1995, s.63-64). Bu dönem içerisinde devlet ile toplum arasındaki ayrım gittikçe azalmış, kamusal alan ve kamuoyu, eleştirel ve müzakereci özelliklerini yitirmeye başladıkları için sivil toplum ve devlet arasındaki işlevlerini yerine getiremeye başlamıştır. Bu noktada artık siyasal iktidar ile özel çıkarlar iç içe geçmiş bulunmaktadır. Böyle bir toplumsal yapı içerisinde Habermas'ın normatif özel bireyi, liberal modeldeki burjuva bireyi gibi "özerk" ve "özgür" değildir, böylece eleştirel kamusal alanın giderek yok olması mevzu bahisdir ve yönlendirilmiş bir kamuoyu baskın olmaktadır. Genel an-

lamda Habermas'ın 'birey'i kamusal alanı ve özel alanı şekillendirmektedir.

2.2. Habermas'ın Özel Alan- Kamusal Alan İlişkisi ve "İdeal" Kamusal Alan "Birey"i

Habermas'ın kamusal alan bireyi vatandaş olarak tanımlanır. Kamusal alan bireyleri kendi toplumsal çevrelerinde sınırlandırılmadan, hemen herkesi ilgilendiren mevzular ve problemler hakkında birbirleriyle etkileşime geçerek kamusal alan davranışında bulunabilirler (Habermas, 1995, s.62-63). Tabi bu durum bireylerin düşüncelerini özgürce açıklama, yayınlama ve özerk grup örgütlenme haklarının garantisi altında gerçekleşir. Aslında Habermas'ın kamusal alan bireyi bir burjuva bireyidir ve ona göre burjuva bireyleri "özel birey"dir (private person). Habermasçı kamusal alanın üzerinde vücut bulduğu "özel bireyleri" kamu yararı ve ortak çıkar veya kamusal alanı etkileyen olaylar hakkında tartışma amaçlı bir araya gelmiş bireylerdir (Fraser, 1990, s.58). Bu bireyler, kamusal alan aracılığı ile burjuva toplumunun gereksinimlerini devlete ileten vatandaşlar olarak yer edinirken "politik otoriteyi rasyonel otoriteye" dönüştürürler. Habermas, rasyonalitenin ölçütü olarak kitlesel çıkarları belirtirken bunu garanti altına alan durumun ise "serbest pazar ekonomisi içindeki mal değiş-tokuşu" ilkeleri olduğunu söyler (Habermas, 1995, ss.62-63). Habermas'ın özel bireyleri serbest pazar ilkesi doğrultusunda kendilerini toplumsal ve siyasal baskıdan kurtarabilmişlerdir.

Habermas'ın kamusal alanında bulunan ideal bireyini iyi anlayabilmek için, kamusal alanın konumlandığı alanı daha iyi görmemiz gerekiyor, devlet ve toplum her ne kadar bir biriyle ilişki içerisinde olsa dahi bir birinden net bir biçimde ayrıktır. Fraser'ın belirttiği üzere Habermasçı kamusal alan devletten kavramsal olarak uzak ve ayrıktır. Bu alanı Fraser (1990, s.57), devletin eleştirisini gerçekleştiren söylemlerin üretildiği ve dolaşıma uğradığı bir bölge olarak görmektedir. Bu ayrıklık da sivil toplum ve anayasal devletin gelişimi ile tarih içerisinde şekillenebilmiştir. Burjuva toplumunun belirli bir gelişmişlik döneminde, devlet otoritesi kişisel kanaatler ve iradelerin oluşumu ve bunların uzlaşarak bir direnç haline gelmesi ile kişisel olmaktan çıkmıştır. Aynı zamanda ekonomik ve siyasal olan da birbirinden ayrılmıştır. Çünkü burjuva bireyinin oluşumu ve bir kamusal alan yaratması temel de sahip olduğu ekonomik bireysellik ve özgürlükten kaynaklanmaktadır. Ekonomik alan devlet alanında varlık bulmamasına rağmen, kamusal alan içerisinde de yer almamaktadır (Habermas, 1995, s.62-63). Fraser(1990, s.57)

Habermascı bir modelde devletin olduğu gibi ekonomik alanında (resmi-ekonomi alanı) kamusal alanın dışında olduğunu söylemektedir. Kamusal alan içerisinde ki ilişki düzeyi pazar ilişkisi değil dağınık ve dolayım-lı bir ilişki ağıdır. Öyle ki, Fraser'indeymi ile Habermascı kamusal alan, alım satımın gerçekleştiği değil, tartışma ve müzakerenin gerçekleştiği bir tiyatro sahnesidir. Kamusal alanın ekonomik alandan ve devletten ayrık olmasını ise Fraser demokrasi için başat görmektedir(Fraser, 1990, s.57). Ekonomik alan Habermas'ın özel bireyinin sahip olduğu özel alan içerisinde yer almaktadır. Bireyin özel alanı da ideal kamusal alan koşulu olarak güvence altına alınmaktadır, çünkü Habermas'ın kamuoyunun önemli özelliklerinden birisi de muhakeme yeteneğine sahip olmasıdır. Muhakeme yeteneğine sahip bir kamuoyu kuşkusuz onu var eden bireylerin özgür bir muhakeme yeteneğine ve eleştireliliğe sahip olması temelinde gerçekleşir (Habermas, 1995, s.62-63). Fraser'in de değindiği gibi ideal ve muhakeme yeteneğine sahip birey bazında kamusal alan, özel alan (ekonomik alan) ve devlet ayrıklığı Habermascı bir demokrasinin varlık koşuludur. Olmazsa olmaz bu koşulun varlığının devamı için Habermas, belirli hakları güvence altına alan "anayasal devlet" ilkesini ortaya koymuştur.

Habermas'ın kamusal alanının özelliklerini bir taraftan devlete karşı konumlandığı nokta belirlerken, bir taraftan da özel alan ve burada yer alan burjuva ailesi ve bu ailenin eleştirel olma niteliğine sahip "birey"i belirlemiştir. Bu birey bir burjuva bireyidir ve Habermas'a kamunun – burjuva toplumu içerisinde- özel bireylerin bir araya gelmesi ile oluşan bir kamusal toplulukla var olduğunu belirtir (Habermas; 1997, s.93). Aile, çalışmasında "bozulmamış bir iletişim"in kaynağı olarak görülmektedir ve idealize edilmektedir. Aile mahremiyetin yaşandığı yer olarak belirlenmiştir ve Habermas yine, kamusal alan ve kamuoyu gibi aileyi de normatif ilkeler doğrultusunda netleştirilmiştir. Burjuva bireyi, aile içerisinde ve bu dolayısıyla özel alanda yer aldığı için siyasi mesuliyetlerden muaf ve özgürdür. Buradaki özel birey özgür bir biçimde karar veren, eğitilmiş, kendini yetiştirmiş bir toplum bireyidir.

2.3. Habermascı Bir Demokrasi Anlayışı: Müzakereci Demokrasi

Habermas, kamuoyunun oluşum sürecini anlatırken Antik Yunan, Aydınlanma ve daha sonraki dönemlerdeki düşünürler ve bu kişilerin düşünceleri üzerinden gitmiştir. Bu düşüncelerdeki "genel irade"ye bakarken kendi müzakereci demokrasinin temelini oluşturacak eleştiride bulunmuştur. Habermas'a göre genel irade kavramları daha önceki dö-

nem düşünürlerinde müzakereci bir tartışma içermemekte idi. Bu bağlamda Habermas, kendi kamusal alanındaki irade oluşumuna “müzakere etme sürecini” dahil etmiş ve var olan bu iradenin meşruluğunu da müzakereci demokrasi anlayışı oluşturmuştur (Habermas; 1995, s.62-63).Habermas, irade ve kanatın oluşma süreci olarak müzakereci bir süreci görmektedir. Aynı biçimde müzakereci bir demokrasi de Habermas’ın siyasal kamu kavramı için temel oluşturmaktadır. Habermas’a göre “siyasal kamu” müzakereye dayalı bir biçimde irade oluşumunu sağlar ve “siyasal kamu” normatif olarak, demokrasi için temel bir unsurdur. Meşruluk kaynağı olan müzakereci bir yapı içinde iletişim koşullarının varlığı önemli bir yer tutar ve kararların rasyonelleşmesini de sağlar. Habermas’a göre:

“Müzakereci kuram¹ bir diğer düşünceye de yer verir: Demokratik kamuoyu ve irade oluşumunun işleyişleri ve iletişim koşulları, hukuk ve yasalara bağlı hükümet ve idari mekanizma kararlarının tartışımsal boyutta rasyonelleşmesine önemli kapılar açar” (Habermas, 2002, s.162).

Müzakereci demokrasi modeline göre “kolektif karar alma” merkezi ve kilit bir noktada yer almaktadır. Benhabib’e göre de (1998, s.104-105) kolektif karar alabilmek için müzakereci bir demokrasi modeli meşruiyete ve rasyoneliteye ulaşmanın gerekli bir koşuludur. Böyle bir yönetim içerisinde herkesin ortak çıkarı gözetilerek, özgür ve eşit bireyler arasında gerçekleşen kolektif müzakere süreçleri sonucunda kurumlar düzenlenmektedir.

Müzakereci demokrasi modeli için bir diğer ayırt edici ölçüt ise “etik” kavramıdır. Benhabib (1998, s.105) “etiğe ilişkin söylem modelinin müzakereci bir demokrasi modelinin gerçeklik iddiaları arasındaki en genel ilkeleri ve ahlaksal sezgileri dile getirdiğini” söylemektedir. Öyle ki, her bir bireyin sonuçlarından etkilenmekte olduğu normların genel davranış kuralları ve kurumsal düzenlemelerin ahlakiliği açısından bağlayıcılığı temeldir. Ve bunlar müzakereci bir süreç sonucunda elde edilmiştir. Habermas’ın müzakereci kuramı da karşılıklı etik anlaşma ile oluşur fakat sadece bundan ibaret değildir. Aynı zamanda çıkarların dengelenmesi, mutabakat, rasyonel araç seçimi, ahlaksal temellendirme ve hukuki araçlar ile ortak irade kurulumu, bu ise farklı iletişim biçimlerini kapsar (Habermas; 2002, s.162). Habermas’ın müzakereci demokrasininin önem-

¹ Kitap içerisinde “deliberatedemocracy” “tartışmacı demokrasi” ve deliberativetheory” “tartışım kuramı” diye çevrilmiştir. Fakat yazı içerisinde bu terimleri “müzakereci demokrasi” ve “müzakereci kuram” olarak kullanıyorum.

li noktalarını Coşkun ve Hasdemir (2008, s.131) “geniş halk katılımının varlığı, kamusal tartışma ve sorunlardan haberdar olma, bir yargıya ulaşmak için müzakereler yapma, müzakerelerdeki güç ve iktidar ilişkilerinden bağımsız olarak her birey için eşit koşullar oluşturma ve müzakere edilen konuda konsensüse ya da güvenilir bir takım sonuçlara/yargılara ulaşma” olarak saymışlardır. Genel bir ifade ile ise Habermascı müzakereci demokrasi, bireylerin söylemsel irade oluşumuna katılma sürecidir ve bu süreç kendi normatif kamusal alan yapısını da aynı temelde kurgulamaktadır (Habermas, 2002, s.162).

2.4. Sisteme Karşı Yaşam Dünyasının Korunması

Habermas'ta kendi demokrasi anlayışı çerçevesinde “Kamusal Alan” kurgulaması ve araştırması dönem içerisinde bir dönüşüme uğramıştır. Yenilenme döneminde kurucu kavramlar olarak; “yaşam dünyası”, “sistem” ve “iletişimsel eylem” yer almaktadır. Teorisine bu kavramlar eşliğinde devam eden ve yeni toplumsal hareketlerin incelemesini de bunlar aracılığı ile yapan Habermas, sistem ve yaşam dünyası arasındaki birlik-telik ve/veya karşıtlık ilişkisi ile toplumu açıklamaya çalışmıştır.

Habermascı bir yapıda “sistem” alanı bir nevi zorunluluklar alanıdır. Bireyler birer araç olarak belirlenirken bu alan içerisinde, bilinçleri önemsenmeyip, geçersiz sayılır, çünkü asıl bilinci oluşturan para ve iktidar mekanizmalarıdır ve bunlarla sistem alanı yönetilmektedir. “Yaşam dünyası” ise sistem alanının dışında yer almaktadır ve “iletişimsel eylem” bağlamında şekillenmektedir. Habermas'ın yaşam dünyasını anlamak için öncelikli olarak “iletişimsel eylem”in neye tekabül ettiğinin anlaşılması en doğrusudur. Habermas'a göre toplumsal eylem, iletişimsel veya stratejik –amaç yönelimli- olarak gerçekleşir. Habermas bu ayrımı sosyal eylemlerin bir biri ile etkileşime nasıl girdiklerini baz alarak yapmıştır (Coşkun ve Hasdemir, 2008, s.130). Stratejik eylem, bireyin ve/veya birey gruplarının safi kendi kişisel çıkarlarını gözetip, bir uzlaşma ve müzakere aramaksızın, faydacı bir amaç güderken; iletişimsel eylem, birlikte yürütülen bir mütalaa ve müzakere ile bir karara ve algılamaya ulaşmayı amaçlar (Habermas, 2001a, s. 122-124).

Habermas'ın normatif toplumsal eylemi bir iletişimsel eylem halindedir ve bu da Habermas'ın “yaşam dünyası” diye belirttiği toplumsal alanda gerçekleşir. Habermas, özgürleşme ilgisi ve merakı üzerine kurulmuş yaşam dünyasını, bireylerin durumlar ile başa çıkma güdüsü ve uğraşı ile iletişimsel eylem ile faaliyete geçtikleri bir alan olarak belirler (Habermas, 2001b, s.559).İletişimsel eylem, Habermascı bir değerlendirme-

nin en önemli kavramlarından birisi olan “iletişimsel akıl” veya “iletişimsel rasyonalizm”ini doğurur. Habermas’ın kamusal alan normları doğrudan iletişimsel akıl ile ilgilidir, normları oluşturan ise bu akıl birlikteliğidir ve kamusal alan iletişimsel akıl aracılığı ile kendini yeniden üretir. Bu kavramsallaşmada, kamusal alandaki katılımcıların yine önceden normatif olarak muhakeme/tartışma gücüne sahip oldukları varsayılmıştır (Habermas, 1996, s.347). Habermas’ın iletişimsel eylem, yaşam dünyası ve bu bağlamlarda iletişimsel akıl, kapsayıcı bir evrensel ahlaki çerçeve oluştururken, insan özgürleşmesi amaçlarına ilerlerken, daha üstteki toplumsal sistem üzerinde de etkili olmaktadır. Bir diğer ifade ile, yaşam dünyası, “iletişim” aracılığı ile “sistem” üzerinde bir etkiye sahip olabilecektir.

3. Habermascı Kamusal Alan Tezinde Yeni Toplumsal Hareketler

3.1. Yeni Toplumsal Hareketler

Liberal devlet modelinden refah devleti modeline geçişte ve refah devletinden 1970’lerle beraber sosyal devletin azalması ile neo-liberal politikalara geçişte, toplumsal hareketlerde değişiklikler meydana gelmiştir. Ekonomik modelin değişmesine paralel olarak toplumsal hareketlerde de ciddi bir dönüşüm olduğuna dair toplumsal hareket kuramcılarında genel bir uzlaşma bulunmasına rağmen, bu değişikliğin nasıl, hangi yönde ve nerede gerçekleştiğine dair tek seslilik mevcut değildir. Öyle ki, yeni oluşan bu hareketlerin eski hareketlerden tamamen farklı olup yeni çekirdekler üzerine mi oturduğu yahut eski hareketlerin sadece bir dönüşüm mü geçirdiği mevzusunda bir oydaşma bulunmamaktadır. Liberal öncül önerme olan ve daha ziyade bireysel tercihler ve organizasyon incelemeleri üzerine yoğunlaşan *kaynak mobilizasyon* teorisi (Tilly, Kelly, McAdam, Gamson) tartışmanın bir inceleme boyutunu oluştururken, *yeni toplumsal hareketler teorisi* (Touraine, Melucci, vb) de tartışmada diğer araştırma teori grubunu oluşturmaktadır. Rasyonel tercih teorisine oturan Kaynak Mobilizasyon Teorisine (KMT) göre toplumsal bir fenomen, bireysel kararların ve bireysel eylemlerin bir sonucudur ve toplumsal eylemleri de toplumsal koşullar değil bireysel karar belirlemektedir. Liberal öncüllüğe sahip KMT’ne karşın Marksist köklere sahip Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi (YTHT) izole edilmiş birey yerine toplum çatışmasını merkeze alarak başlangıç noktası olarak değerlendirir. Yeni toplumsal hareket teorisyenlerine göre gerçek bir toplumsal hareketin amacı temelde politik süreci etkilemek değil, toplumsal bir dönüşümün

sağlanmasıdır (Nash ve Scott, 2000, s.100-132: Kelly, 2002, s. 135-154: Cohen, 1999, s.110-119,).

Bu farklılık temelde Marksist yaklaşımın yeni toplumsal hareketleri anlamada ne derece yetersiz kalması veya hala geçerli olması ayırımından kaynaklanmaktadır. Gelişen “yeni orta sınıf” ile beraber mevcut sınıf teorilerinin yetersiz kalması ve Marksist analizin yeni orta sınıfı ihmal ettiği düşüncesi ile “sınıf temelli” bir siyasal ayırımlaşmadan “değer temelli” siyasal ayırımlaşmaya gidilmeye başlanmıştır. Temelde YTHT iddiaları iki farklı savı merkez alarak ayrıklaşmıştır. İlkini YTH’in post-endüstriyel ekonomi ve gelişiminin bir sonucu olduğu düşüncesi oluştururken, ikinci sav; bu hareketlerin bir önceki endüstriyel ekonomi dönemi toplumsal hareketlerden tamamen farklı ve benzersiz olduğu düşüncesi üzerine oturmaktadır. 1960 dönemi öncesi toplumsal hareketlerin birçoğu işçi hareketleri gibi Marksist paradigmayı izleyerek ekonomik sorun üzerine yoğunlaşırken, TYH ekonomik mevzulara daha az yönelmektedir. Özellikle yeni dönem toplumsal hareketleri daha ziyade kadın hareketleri, ekoloji hareketleri, eşcinsel hakları hareketleri, barış hareketi gibi hareketler oluşturmaktadır. Bu hareketlerin aktörlerini ise “işçi sınıfı” değil farklı kolektif eylem gruplarını oluşturan farklı kimlik, kültür, ideoloji ve politikalar arasındaki ilişkiler belirlemektedir.

YTH üzerinde oluşan bu ikili savlara binaen ve bu tartışma gruplarından beslenerek yapılan bir başka sınıflandırma da Buechler’e aittir. Buechler yeni toplumsal hareketleri “siyasal” (neo-Marksist) ve “kültürel” (post-Marksist) versiyon olarak iki aşamada toplamıştır. Fakat Buechler bu ayrımı yaparken net bir çizgi çizmemiştir öyle ki “toplumsal hareketlerde kültürel ve siyasalın ikililiği”nin de yer aldığını ifade etmektedir (Buechler, 2000, ss.209-213). Farklılığı “kültürel talepler” bağlamında inceleyen Touraine (2007, s.28-29), bir zamanlar toplumsal aktörler ve toplumsal hareketlerden bahsedilirken günümüzde bulunduğumuz dünyada ise “özne”lerin ve “kültürel hareketler”in bu paradigmaların yerine geçtiğini söyler ve mevcut hareketlerin tamamen “yeni” ve geçmişten “ayrık” hareketler olduğunu ifade eder. Castells de yine Meksika’da Zapatista hareketine, Amerikan milislerine, Japon tarikatı Aum Shirinkyö ve El-Kaide hareketlerine bakarken ortak noktanın “kültürel kimlik” olduğunu söyleyerek kültürelciler tarafında yer edinmiştir (Castells, 2008, s.95-217). Hareketlerdeki yenilik bir kısım düşünür için öncelikle organizasyon, eylem planı ve toplumsal değişiklikte kendilerini yansıtmaktadır. Toplumsal işçi, artık oldukça eğitilmiş olması nedeniyle gayri maddidir. İşçi sınıfı temelinde türdeş bir siyasi temsilin yerini alan

yeni toplumsal hareketlerde daha kompleks ve heterojen bir yapılanma, yeni hareketlerin öncelikli özelliğini oluşturmaktadır (Hamel ve Maheu, 2001, s.263-4; Negri, 2004, s.403).

Toplumsal hareketler ileri kapitalist toplumunun ve dolayısı ile sınıf yapılarının değişimi ile bir kısım düşünürlere göre dönüşüme uğramış bir kısım düşünürce göre ise kırılmış ve yeniden yapılanarak “yeni” bir biçim kazanmıştır. İleri kapitalist toplumdaki ilerleme ile YTH arasındaki ilişkiyi sosyo-ekonomik olarak açıklayan Habermas, hareketlerdeki farklılığın incelenmesinde ise bu ilişki düzeyini kamusal alanda gerçekleşen dönüşüm ile kurmaktadır (Nash ve Scott, 2000, s.126). Habermas’ın toplumu kamusal alan kavramı etrafında incelemiştir. Habermas’ın eski ve yeni toplumsal hareket değerlendirmeleri de kamusal alan kavramları üzerinden gitmektedir. Kamusal alan- özel alan ayrımı, özel rasyonel ve eleştirici bireyi, kamusal alanın ve kamuoyunun temel niteliğini oluşturan iletişimi, iletişimsel eylemi ve iletişimsel aklı ve daha sonraki çalışmalarında yapmış olduğu yaşam dünyası-sistem ayrımı, Habermas’ın yeni toplumsal hareketlerini incelerken kullandığı kavramlar olduğunu görmekteyiz. Çünkü bir toplumsal hareketin değişimi, toplumsal bir değişimin sonuçtur. Toplum yapısında ki bazı nüvelerin değişimi ile birlikte toplumun verdiği tepki yöntemleri ve eylemleri de değişime tabi olmuştur. Bu bölüm içerisinde Habermas’ın yeni toplumsal hareketleri nasıl baktığını görmeye çalışacağız.

3.2. Habermasçı Kamusal Alan ve Onun Yeni Toplumsal Hareketleri

Habermas “Kamusal Alan Modeli”ni sistem ve yaşam dünyası arasındaki “güçler ayrımı” temelindeki analizi, toplumsal bütünleşmenin farklı kaynaklar arasında diğer bir deyiş ile sistemsel ve yaşamsal (sosyal) kaynaklar arasında yeni bir dengenin kurulmasının gerekliliğini ortaya koyar (Özbek, 2004, s.77). Habermas’ın kamusal alan kavramı ikili bir özellik taşımaktadır. İlki; siyasal iktidarın bireylerce denetlenmesi ve bu yöntem ile siyasal hakimiyetin akılcılaştırılmasıdır. Böylece siyasal hakimiyetin de bir meşruluğu sağlanmaktadır. İkincisi ise; bir taraftan da denetime katılan bireylerin kendilerine özgü nitelikleri olan etkileşimi yaşamalarıdır. Bu etkileşim için ise özel çıkarlardan bağımsız olan tartışmanın herkese açık olması öncelikli şarttır. Habermas’ın bu ikili normatif kuramı bir biçimde kendisinin toplumsal hareketlere bakarken de değerlendirmesini ve hareketler arasında ayrımı yaptıran kurgusudur.

Habermas’a göre “yeni” toplumsal hareketler neydi ve eskisinden onu ayıran unsurlar nelerdir diye sorduğumuzda, bunun cevabını; Ha-

bermas'ın, yeni toplumsal hareketleri, "eski" toplumsal hareketlerden ayırırken oluşturduğu iki büyük argümanında buluyoruz. Habermas'ın ilk tezi; yeni toplumsal hareketlerde ki çatışma artık sitem ve yaşam dünyası arasındaki birleşim noktalarında gerçekleşmektedir. İkinci tezi ise; bu hareket artık sermaye-işçi sınıfı mücadelesinden ayrılmış ve farklıdır tezidir. Habermas için işçi hareketleri, radikal bir değişiklik kaynağı temelinde son bulmakta idi. Çünkü artık onlar işçi partileri ve sendikalar aracılığı ile politik siteme dahildirler ve bu da işçi mücadelesine ket vurmuştur. Şöyle ki; sendikacılık faaliyetlerin artması ile beraber sermaye ve işçi sınıfı arasındaki uzlaşmazlık gittikçe formüle olmakta, uzlaşmanın garantisi de işçilere verilen yasal haklar ile sağlanmaktadır; ve böylece yasal kanallarla işçi sınıfı hareketinin önü kesilmiş bulunmaktadır (Habermas, 2001b, s.849). Habermas (2001b, s.808) bu durumun bir "hukuksallaştırma eğilimi"nin olduğunu belirtmektedir. Sendikaların ve işçi partisinin kendi organizasyonlarını oluşturup çoğaldıkça, daha da daraltılmış araçsal taleplerle beraber çalıştığını söyler. Maddi bir telafi ile (ücret artımı gibi) kolay bir biçimde hareket yatıştırılabilmiştir. Habermas, politikaları itibarı ile refah devletinin işçi sınıfına maddi karşılıklar vererek radikal bir tehdit olasılığının azalttığını belirtir. Habermas, toplumsal hareketlerdeki ajanların değişme ve yeni bir toplumsal harekete dönüştüğü saptamasını bunun üzerinden gerçekleştirmektedir. Çünkü, artık refah devlet modeli maddi kaynak aktarımı ile işçi sınıfı tarafından gelebilecek radikal tehdit olasılığını yok ettiği için, daha radikal değişikliklerin kaynağını kurumsal çerçevenin dışında aramaktadır. Habermas, halihazırda toplumsal hareketi meydana getirecek öbekleşmelerin çerçevenin dışında, kuruma dahil edilmeyenler arasında gerçekleşeceğini belirtmiştir (Habermas; 2001b, s.849). Artık toplumsal hareketler işçi sınıfı temelli yani politik değil, kültürel esaslı kimlik ve yaşam tarzı üzerinden oluşmaktadır.

Habermas (2001b, s.551), yeni toplumsal hareketlere bakarken, sosyal değişikliğin, yaşam dünyası üzerinde nasıl bir dönüştürücü etkisi olduğunu sorgulayarak yola çıkmıştır. Yaşam dünyasındaki dönüşümü "iletişimsel eylem" kanalı ile takip etmiştir. Habermas için, dönüştürücü güç bir nevi "iletişimsel eylem"dir ve özne merkezlidir. Bu teori içerisinde özne "verili" konumda değildir, aksine iletişimsel ehliyete sahip olması onu öne çıkartmaktadır (Çiğdem, 1997, s.120). İletişimsel eylem, Habermas'ın kendi sözleri ile; "bir ortaklaşa yorumlama sürecine dayanır." Ve burada iletişimsel sözcükler kullanılır. Habermas, toplumsal alanın dönüşümü ile yaşam dünyasının sözcükler aracılığı ile nasıl bir dönüşüme

tabi olduğunun yanıtını vermeye çalışarak bu bağlamda yeni toplumsal hareketlerin de varlık temeline değinmiştir. Sözcükler aracılığı ile birbirini anlama ve bu iletişim kiplerine karşıt düşen gerçekliğin kabulü ile durumlar arasındaki eski çizgiler değişir. Yani güncelleşmiş eylem olanakları açısından bir anlaşma gereksinimi ortaya çıkar ve bu da yaşam dünyasında temel konuda ve onun önem taşıyan bir kesitinin değişikliğine neden olur (Habermas, 2001b, ss. 552-555).

İletişimsel eylemde ve dolayısıyla yaşam dünyasında ki bu dönüşüm kamusal alandaki tartışma, müzakere ve muhakeme öbeklerini de değiştirmiştir. Öbekler daha ziyade; kadın hareketi, barış hareketi, ekolojistler, azınlıklar (yaşlılar, eşcinseller, engelliler), dinsel köktencilik, aile dernekleri, öğrenci protestoları, modernist reformlara karşı direniş ve alternatif hayat tarzı olan kişiler etrafındaki sözel birliktelikler çerçevesinde şekillenmiştir ki bunlar Habermas'ın yeni toplumsal hareketlerinin aktörlerini belirlemiştir. Habermas, öğrenci protestolarının hemen tamamının artık, işçi sınıfını, siyahları veya az gelişmiş ülkeleri temsil etmediğini, fakat onlar adına hareket eden burjuva gençliğinin yani "beyaz orta sınıf çocukların" oluşturduğunu belirtir (Habermas, 1992, s.33). Ayrıca Habermas (2001b, s.850-855), bölgesel, dilsel, kültürel ve mezhepsel bağımsızlık için savaşım veren özerklik yanlısı hareketlerin de uluslararası bir politikada ciddi önem taşıdığını belirtmektedir. Habermas (2001b, s.850) aynı zamanda "protesto ve geri çekilme gizilgüçleri"nin kümelenmesinin; platformların, gruplaşmaların ve konuların çok çabuk bir biçimde kabuk değiştirip dönüşmesinden dolayı oldukça güç olduğunu da belirtir. Parti ve dernek örgütleyicilerinin, üyelerini aynı bulanık stoktan çektiğini söyler.²

Habermas, yeni toplumsal hareketleri "özgürleşim" ve "direniş-geri çekilme" gizilgüçleri çerçevesinde iki grup etrafında incelemiştir. Bu ayrım etrafında feminist hareketleri, siyah alt kültürlerin Amerikancı yurttaş hareketleri ile ortaklıklarını sunarak ataerkilliğe baş kaldırı esasında özgürleşim geleneği içerisinde tutarak "saldırgan" niteliğinde di-

² Bu noktada Habermas'ın iletişimsel eylem kuramını nasıl bir ortaklık kurulduğunu anlatmaya çalıştığı sınıflandırması konuyu daha anlaşılır kılar; söz söyleme edimini üç farklı bileşenden oluşturmaktadır. Habermas, bunları nesnel dünya, toplumsal bir dünya ve öznel dünya olarak belirtir. Habermas için iletişimsel eylem sürecine katılanlar sözcelelerinde üç bileşenden yalnızca birisini vurgulasalar bile, nesnel, toplumsal ve öznel dünyalara aynı anda göndermede bulunurlar. Parti veya dernek düzleminde örgütleyici çekirdeklerin üyelerini aynı bulanık stoktan alabilmelerini, iletişimsel eylemin bu fonksiyonu ile düşünmemizin daha açıklayıcı olduğunu düşünüyorum

ğerlerinden ayırmıştır. Diğer hareketlerin ise daha çok “savunmacı” bir karaktere sahip olduğunu belirtmektedir. Direniş hareketleri arasında da Habermas, eski orta sınıf protesto hareketlerini, okullara karşı yapılan aile dernek protestolarını vergi protestosu, özerklik hareketlerinin bir bölümünü; ortak odak noktaları ekoloji ve barış konularına genişletilmiş bir büyüme eleştirisi olan gençlik hareketleri ve alternatif hareketlerden ayırmıştır. Burada kullandığı kıstas Habermas’ın “yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi” ne karşı bir tepkinin varlığı esasında olmuştur (Habermas, 2001b, ss.850-855).

Yeni toplumsal hareketler; “yaşam dünyası”nın, “sitem”in büyüyen ekonomi ve yönetici çatışması ile yok edilip yutulma gerçekliği ve tehdidine karşı gelişmiş kapitalist toplumların bir reaksiyonudur Habermas için (Habermas, 2001b, ss. 783-788). Bu reaksiyon Habermas’ın “içsel sömürgeleştirme” tezi ile daha iyi anlaşılmaktadır. Devlet kurumları ve ekonomiden oluşan sistem, günlük yaşamı ve özel-kamusal yaşamı oluşturan yaşam dünyasına çarpmaktadır. Bürokratikleşmenin özgün dinamiği, yaşam dünyasına yönetsel ve parasal mekanizmalar kullanarak nüfuz eder ve var olan devlet bürokrasisi gittikçe artar. Habermas bu noktayı, iletişimsel olarak yapılanmış eylem alanının “şeyleştirilmesi” olarak görmektedir. Bu ilişki düzeyi kendi kanun çerçevesini de bir biçimde belirler ve yasal düzenlemeler de gittikçe genişler. Burada da “yasalaştırma/hukuksallaşma” temelinde meşruluk sağlanmış olacaktır. Hareketlerin niteliklerini ve ayrımlarını da bu sistem içerisinde durdukları pozisyon belirlemektedir. Bu sürecin yıkıcı kapasitesi, çeşitli rasyonel formlar içerisinde belirlenir, sistem ve yaşam dünyasını etkisi altına alır. Yani devlet kurumları ve ekonomik güç “araçsal akıl”³ temelinde yol alır (Habermas, 2001b, s.783-826). Politik ve ekonomik kurumlar belirli hedefler koyup onlara ulaşmak amacı için para ve güç kanalları/medyası kullanılır. Sistem alanı içerisinde oluşan bu etkileşim yapısı gereği işlevseldir. Bu da kendi akılsallığını oluşturur. Aynı zamanda yaşam dünyasının da bir iletişimsel rasyonelitesi bulunmaktadır ve bu rasyonellik yani akılsallık da araçsal akıl bağlamında şekillenir. Çünkü Habermas’ın buradaki çıkış noktası “yaşam dünyasının rasyonelleşmesi”ni modernleşme süreçlerinin başlangıç koşullarından birisi olarak görmesidir (Habermas, 2001b, s.839). Yani yaşam dünyası merkezinde oluşan çatışma ile

³Araçsal akılı Habermas bilen ve eylemde bulunan öznelere akılsallığın, daha üst derecede bir amaçsal akılsallığa sistemsel boyutta genişlemesi olarak görür.

kapitalist modernizasyon ihtiyaçları arasında işlevsel bir ilişki bulunmaktadır.

Sistem-yaşam dünyası, kamuoyu-kamusal alan-devlet- özel alan arasındaki ilişki modu iletişimsel eylem birlikteliğinde izah edildiği gibi dönüşüme uğramıştır ve bu bağlamda toplumsal hareketlerin çekirdeklerinde değişim gerçekleşmiştir. Yani Habermascı bir bakış açısı içerisinde toplumsal hareketlerde; sermaye-işçi sınıfı arasındaki savaşımlar, sistem-yaşam dünyası arasındaki bitişme noktasına tekabül eden ve burada gerçekleşen bir savaşıma dönüşmüştür.

3.3. Toplumsal Hareketlerin Kamusal Alan Yaratma ve Dönüştürme Gücü

Toplumsal hareket öznesi olarak “herkes”i alan Habermas, iletişimsel eylem ve dilsel anlaşma ile, her ne kadar yaşam dünyası alanında kültür, dil, din gibi bazı farklılıkların varlığı üzerinden gitmiş olsa da, örgütsel bütünlüklerin karışık bir potadan gelen bireylerle sağlanabildiğini söyler. Direnç-geri çekilme gizil gücüne sahip savunmacı hareketler oluşturdukları iletişimsel rasyonalite/akılsallık ile siyasal sistemi doğrudan etkileyebilecekler, kendi kimlikleri ve eylem kapasitelerini genişletip dönüştürebilecekleri gibi sivil toplumu ve kamusal alanı da genişleten ve dönüştüren bir güce sahip olabileceklerdir. Çünkü direnç-geri çekilme gizil gücüne sahip gruplar kapasitelerini bir şekilde muhafaza edip, tekrar gömülü olan ifade ve iletişimlerini iletişimsel ve rasyonel akıl yolu ile sunacaklardır. Habermas bunu şöyle belirtmektedir;

“Sosyal devletçi kitle demokrasilerinde, kapitalist toplumları açınma evrelerinde belirlenmiş olan sınıfsal çatışmanın kurumsallaştırılmış ve böylelikle dindirilmiş olması gerçeği, genel olarak protesto gizilgüçlerinin dindirildiği anlamına gelmez. Ama protesto gizilgüçleri şimdi başka çatışma doğrultularında, yani yaşama evreninin sömürgeleştirilmesi savı doğruysa, zaten beklendikleri yerde ortaya çıkarlar” (Habermas, 2001b, s.849).

Son dönem çalışmalarından birisi olan Meşruiyet Krizi’nde (LegitimationCrisis) ise Habermas yaşam dünyasını, toplumun kendisini tamamen yeniden üretmesi için daha fazla gerekli ve önemli görmemektedir. Fakat hala yaşam dünyası kendi rasyonalite dinamiği ile ekonomi ve devletin sistemsel mantığının karşısında yer almaktadır. Outhwaite (1994, ss.226-234), son dönem düşüncüsü için Habermas’ta yine toplumsal hareketlerin, topluluk içerisinde iş ve siyaset konularında olduğu gibi, resmi bir biçimde kurumsallaşma girişimlerine karşın savunmada olduğunu söy-

lemektedir. Fakat aynı zamanda toplumsal hareketler potansiyel ilerlemeci bir rol oynayarak kamusal alan içerisinde yer alan rasyonel eleştiri ve demokratik müzakere aracılığı ile resmi politik süreci etkilemeye devam etmektedir.

Politik süreci etkileyen ve bu süreçten etkilenen Habermascı toplumsal hareketler genel anlamda; özgürleşmeci gizilgüçler olarak (kadın hareketi gibi) “saldırgan” anlamda bütün toplumu ilgilendiren, kabul edilen evrensel ahlak ve hukuk ilkeleri bağlamında sorunlara yönelik bir takım yöntem ve çözüm önerirler; böylece kamusal alanda ve kamuoyunda bir bir değişikliğe yol açarak itici bir güç oluşturabilirler. Aynı zamanda direnç ve geri çekilme gizilgüçler ise “savunmacı” anlamda mevcut örgütlenme ve kamuoyu yaratma kanallarının yapısını sürdürmeye yönelik alt kültürel karşı-kamular ve karşı kurumlar oluşturup, genişletilmiş haklar ile yeni alanlar kazanmaya çalışırlar.

Özellikle karşıt-kamular üzerinden toplumsal hareketler kamusal alanı; hem “sistem”e karşı gösterdiği direnç ile hem de diğer kamusal alanlara karşıt duruşu ile yeniden şekillendirmektedir. Fraser’in Habermascı kamusal alanı incelemesi açıklayıcı bir harita sunmaktadır. Tarih içerisinde birçok toplumsal grup bağımlı ve ikincil kılınmıştır. Habermascı analiz içerisindeki özgürleşmeci ve direnç-geri çekilme gizilgüçlere sahip hareketleri oluşturan gruplarda da olduğu gibi bu ikincileştirilen toplumsal gruplar –kadınlar, işçiler, zenciler, eşcinseller gibi- kendilerini avantajlı hale getirebilecek alternatif kamular kurmuşlardır. Fraser’in deyimi ile bastırılmış/ikincil karşıt-kamular (subalterncounterpublics) olarak nitelendirilen bu alternatif kamular ikincilleştirilmiş ve bağımlı kılınan toplumsal grupların keşfine ve karşıt söylemlerine neden olmuştur (Fraser, 1990, s.67). Bu süreç ise kendi kimliklerinin, ilgilerinin ve ihtiyaçlarını karşıt bir formülasyon ile kurulması hem “yaşam dünyasının” “sistem” arasında yer alan noktalarda gerçekleşen yeni toplumsal hareketlerin kimlik ve kültür üzerinden kurgulanmasını sağlarken hem de hareketlerin olduğu kamuların karşıt kamusalıklarını yaratarak kamusal alanı dönüştürmektedir.

Sonuç

Habermas için yeni toplumsal hareketler tahakkümden arınmış iletişim ve müzakereci bir demokrasi anlayışı içerisindeki bir kamusal alanda şekillenmekte ve onu tekrar dönüştürmektedir. Habermas gelişmiş Batı toplumlarındaki krizi ekonomi içerisinde görmeyip daha ziyade yaşam

alanında ortaya çıkan toplumsal bütünleşme ve dönüşüm sorunu olarak görmektedir. Ve bu nedenle Habermascı bir kamusal alan bağlamında yeni toplumsal hareketler refah ve ekonomik üretim ve yeniden dağıtım üzerinden kodlanmayıp, kültürel yeniden üretim, toplumsal bütünleşme çerçevesinde yaşam dünyası-sistem arasında bileşim noktasında yer almıştır. Habermas bu hareketlerin öncelikli taleplerini yaşam alanının özgürleşmesi temelinde görüp ekonomik çıkarlara yönelik bir istem olarak adlandırmaz.

Yeni toplumsal hareketlerdeki değişime, kamusal alanın dönüşümüyle bakan Habermas, liberal burjuva devlet yapısı beraberinde ailesi ve onun şekillendirdiği kamusal alan düzenlemesinden, refah devlet modeline geçişi; hareketlerdeki yapıyı değiştiren ana sebep olarak görür. Bu dönüşümün ve yeni devlet modelinin, işçi sınıfının kısmen taleplerini karşılayarak eski toplumsal hareketlere nasıl ket vurduğunu Habermascı bir teori bazında çalışma içerisinde de detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Ve sonuçta görmekteyiz ki Habermascı bu modelde, siyasal bazda işçi sınıfı etrafında oluşan toplumsal hareketler, refah devleti modeli ile kültürel bazda kimlik ve yaşam tarzı etrafında; özgürlükçü ve direnç-geri çekilme gizil güçleri çekirdeğinde eyleme geçmektedir.

Extended Abstract

New Social Movements in the Context of the Habermasian Public Sphere

*

Şenay Eray

University of Afyon Kocatepe

During the last couple of decades of the 20th century, social movements are under a great transformation in terms of their actors and action patterns in parallel with the globalizing world. This change has reflected the historically corresponding transformation of the “public sphere”. In this essay, it is intended to analyze the relation between the recent transformation of public sphere and the phenomenon of the emergence of “new social movements”. Among public sphere models, Habermasian public sphere model is used in our analysis. Within this scope of the study, first of all, the Habermasian public sphere concept is evaluated to comprehend how the transformation of public sphere has paved the way of the emergence of the new political actors, literally new social movements.

Habermasian “public sphere” is open and guaranteed to all citizens. State does not take place in this area and is not a part of public sphere. In the public sphere, individuals present individual behaviors and they are also in communication with each other. In Habermasian analysis, the existence of bourgeois individual and their potentiality to create their own public sphere are rooted from their both economic independence and individual freedom. These special features of the bourgeois individual bestow a privilege upon himself. In the bourgeois society, economic sphere does not overlap totally either with state area or with public sphere. Economic sphere exists in the private sphere, in which Habermas’s private individuals act. Namely, Habermas’s “private sphere” is

the basic requirement of the "ideal" public sphere and it is guaranteed through the constitutional state.

The transformation of the public sphere and social movements depends on a shift within the concepts of `publicness` and private area. Since Habermasian liberal model of public sphere depends on the bourgeois individual; it cannot be applied to the social welfare state structures. Because of that reason, a radical social transformation takes place. With the advent of the social welfare state model, there occurs a complete shift in the relations between "private sphere", "public sphere" and "state". In this era, state, having a significant authority over the market, allows new types of political authority and social organizations to insert their issues into the political area. Habermas traces this transformation of public sphere through notions of "system", "life-world" and "communicative-action". According to Habermas, "system" is the area of obligations and also "life-world" engenders the outside area of the "system" through "communicative action".

The transformation of the relations between the system and life-world is the main cause of the actor-change. The styles of negotiations and the deliberation methods of the social movements have also changed through this transformation. The social base of "new social movements" is no longer shaped on the bases of the capital-labor class distinctions. Rather, new collectivities are formed on the bases of cultural commonalities and differences. In Habermasian approach, the new social movements are shaped in two broad categories depending upon their "emancipatory" or "resistance- withdrawal" potentials. Moreover, the new social movements formed by these potentials engender a new (re-) change in public sphere and public opinion formation mechanisms.

Briefly, in Habermasian approach, through the transformation of liberal state model into welfare state, the relation between public opinion- public sphere- state- private sphere and the relation between system- life world has been transformed. This transformation has changed the nucleus of social movements. Thus, the struggle between capital and labor class has transformed into diverse cultural struggles formed around issues of identity and life style. New conflicts are not ignited by the distribution problems anymore but around the questions of the forms of life, which eventuates in the points of the seam between "system" and "life-world".

Kaynakça/References

- Benhabib, S. (1996). Kamu alanı modelleri, *Cogito*,8, 238-258.
- Benhabib, S. (1998). Müzakereci bir demokratik meşruiyet modeline doğru. Demokrasi ve farklılık siyasal düzenin sınırlarının tartışmaya açılması. S. Benhabib (Der.). *Demokrasi Kitaplığı* içinde (ss.101-140). İstanbul.
- Bobbio, N. (1997). *Democracy and dictatorship, nature and the limits of the state power polity*. Oxford.
- Buechler, S. (2000). *Social Movements in advanced capitalism*. UK: Oxford University Pres.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür*, İkinci Cilt: *Kimliğin Gücü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cohen, J. (1999). Strateji ya da kimlik: Yeni teorik paradigmlar ve sosyal hareketler. K. Çayır (Der.). *Yeni Sosyal Hareketler* içinde. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Coşkun, M.K ve Hasdemir, T.A. (2008). Kamusal alan ve toplumsal hareketler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(1), 121-149.
- Çiğdem, A. (1997). *Akıl ve toplumun özgürleşimi, Jürgen Habermas ve eleştirel epistemoloji üzerine bir çalışma*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25, 56-80.
- Habermas, J. (1992). *Rasyonel bir topluma doğru öğrenci protestosu*. Bilim ve Siyaset. Ankara: Vadi Yayınları.
- Habermas, J. (1995). Kamusal alan; Ansiklopedik bir makale. *Birikim*, 70, 62-66.
- Habermas, J. (1996). *Between facts and norms: Contributionsto a discourse theory of law and democracy*. Cambridge: MIT Pres.
- Habermas, J. (1997). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınlar 1.
- Habermas, J. (2001a). *İletişimsel eylem kuramı eylem rasyonelliği ve toplumsal rasyonelleşme, 1*. İstanbul: Kabaalçı Yayınevi.
- Habermas, J. (2001b). *İletişimsel eylem kuramı, işlevselci aklın eleştirisi üzerine, 2*. İstanbul: Yayınevi.
- Habermas, J. (2002). Öteki olmak ötekiyle yaşamak siyaset kuramı yazıları. *Cogito* 114. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hamel, P. ve Maheu, L. (2001). *The politics of collective identity and action beyond new social movements: Social conflictsand institutions*. ABD: Blackwell Publishers.
- Özbek, M. (2004). Kamusal alanın sınırları. M. Özbek (Der.). *Kamusal alan* içinde (ss.19-90). İstanbul: Hil Yayın.
- Kelly, J. (2002). Mobilization theory. J. Kelly (Der.). *Critical perspectives on business and management* içinde (135-154). London:, Routledge Taylor & Francis Group.
- Nash, K. ve Scott, A. (2000). *The politicization of the social: Social movements and cultural politics in contemporary political sociology globalization, Politics, and Power*. USA: Blackwell Publishers.
- Negri, T. (2004). Kamusal alanın yeniden ele geçirilmesi. Kamusal alan. M. Özbek (Der.). İstanbul: Hil Yayın.
- Timur, T. (2008). *Habermas'ı okumak*. İstanbul: Yordam Kitap.

Touraine, A. (2007). *Bugünün dünyasını anlamak için yeni bir paradigma*. İstanbul: Cogito. YKY.

Şenay Eray,

2002 yılında Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde lisans, 2007 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans, 2015 yılında Gazi Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalında doktora derecesi almıştır. 2004 yılında ODTÜ Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak akademik kariyerine başlayan Yrd. Doç. Dr. Şenay Eray, şu an Afyon Kocatepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev almaktadır. İlgi alanları arasında kadın çalışmaları, kamu politikası analizi, toplumsal hareketler, yeni kurumsalcı yaklaşımlar ve göç bulunmaktadır.

- *She graduated from Ankara University Department of Public Administration in 2002. She got her Master of Science degree in Gender and Women Studies at METU in 2007 and her PhD degree in Social and Political Science at Gazi University in 2015. She started her academic career in 2004 at METU Gender and Women Studies as a research assistant, and now she is a faculty member of Department of Public Administration, University of Afyon Kocatepe. Her academic interests are women studies, public policy analysis, social movements, new institutional approaches and migration.*

E-mail: senayeray@gmail.com